

Stendhal és az „aria cattiva”

Groák Lajos

AXIX. századi francia irodalom markáns figurája – polgári nevén Henri Beyle (1783–1842) – miután kisfiúként megélte a francia forradalmat, 17 éves korában Párizsba ment szerencsét próbálni. Pár hónappal később már a napóleoni sereggel lovagol Itália felé, hogy aztán ez az ország élethosszig tartó szenvedélyévé váljék, és szülővárosába, Grenobléba csak olykor, vendégként térjen vissza. 1801 őszén súlyosan megbetegszik, utána betegszabadságra megy, majd lemond hadnagyi rangjáról. 1806-ban azonban megint Bonaparte katonája. Ettől fogva mint hadbiztos sok időt tölt a franciák által megszállt Németországban, Bécsben is, a császár téli hadjáratával eljut Moszkvába. 1814-ben visszatér Milánóba, és ezután élete nagy részét Itália különböző városaiban tölti. 1831-ben kinevezik francia konzullá a pápai államba, Civita Vecchia székhellyel. Ebben a 7000 lakosú „porfészekben” a nagyvilági élethez szokott Beyle, rengeteg szabad ideje lévén, unatkozik, ír, utazgat, 1835-től már sokat betegeskedik, ez azonban aktivitását kevésbé befolyásolja. 1841 őszén szabadságra Franciaországba utazik, de szeretett Itáliájába már nem térhet vissza: 1842 tavaszán Párizsban meghal.

Mindeközben megírta két nagy regényét, a *Vörös és feketét* és a *Pármai kolostort* (amelyek meghozták számára a posztumusz világhírt), születtek azután képzőművészeti és zenei írások, útirajzok címén egy-egy város történelmi, művészettörténeti és társadalmi körképét rajzolta meg és kétkötetnyi ön-életrajzi írás is létrejött. Fiatal korában naplót vezetett, és egész életében levelezett: több mint ezer levél maradt utána. Főleg a levelekben, de egyebütt is találhatók utalások, hosszabb-rövidebb tájékoztatók egészségi állapotáról, amelyekből kibontakozik az író betegségeinek képe.

Stendhal 1835-ben

Naplórészletek

1805. január 1. Este kis láz; a fájdalom nem nagy, közben kiolvastam Voltaire levelezésének teljes kötetét (...). Helyzetem az elképzelhető legjobb, bár

van egy barbár apám, aki hagyja, hogy porhüvelyemet aláássa a mindennapos láz, amiből egy kis pénz kigyógyítana.

1808. május 3. Olyan dühös vagyok, hogy fáj a gyomrom, huszonnégy óráig fájni is fog (1).

Levelek

1803. január 30. (húgának, Pauline Beyle-nek)
Tudod, mennyire félttem mindig attól, hogy tüdővérszben fogok meghalni; más halálnemtől nem rettegek, de ettől megdermedek félelmemben. Tegnap este, amikor 11-kor hazajöttem, fáradt volt a szemem, szavalni kezdtem, és egyszerre csak megpattant bennem egy kis ér. Ma reggel és este egy kis vért köptem; több sem kellett, máris tüdőbetegnek képzeltem magam.

Szmolenszk, 1812. augusztus 24. (Félix Faure-nak)

Apró kellemetlenség ért Vilna tartományban (...) Rettenetes testi fájdalmaim voltak. Hogy mielőbb a városba jussak, kiszálltam a kocsimból és előrelovgoltam; a kocsi azóta sem érkezett meg.

Velence, 1813. október 8. (Pauline Périer-Lagrange-nak)

Milánóban kitűnő fogadóban szálltam meg, busás borralalót adtam a személyzetnek, magamhoz hívtam a város legjobb orvosát, és felkészültem rá, hogy keményen szembeszállok a halállal. Annak öröme, hogy gyöngéden szeretett barátaimat viszontláthattam, többet ér, mint minden orvosság. Túl vagyok a veszélyen. Lázam már nem is zavar. Csak akkor lesz vége, ha elmúlik majd a jövő nyár kánikulája; idegrendszeremet bizonyára alaposan meg fogja viselni, egészségemet mégis ennek a lépésnek köszönhetem. Amikor felszökik a lázam, a szalon sarkában gubbasztok, és hallgatom a muzsikálást. Senki sem szól hozzám, de az élvezet csakhamar legyűri a betegséget, és én csatlakozom a társalgáshoz.

1819. december 21. (Adolphe de Maresté-nak)

Ezer szurony és guillotine sem képes gátat vetni a szabad vélemény terjedésének, mint ahogy ezer Lajos-arany sem bírja megakadályozni a köszvény előrehaladását.

Milánó, 1820. február 8. (Adolphe de Maresté-nak)

Szerelmes vagyok egy nőbe; egyébként scolarionét kaptam tőle, s alaposan legyengültem a kopainkenőcstől. (...) Szórakoztassa el egy kicsit a vicomtót kankóm hírével.

Civita Vecchia, 1832. június 12. (Domenico Fiorénak)

Itt, ebben a hétezer-ötszáz lakosú porfészekben a náthaláz naponta hét embert vitt el. (...) Jobb lábamban köszvényrohamom volt; közeledik az ötvenedik esztendő; szívem egyébként egészségesebb, mint valaha.

Civita Vecchia, 1834. november 4. (Romain Colombnak)

Olyan szórakozott vagyok, hogy nemegyszer elfelejtem mondatom végét – mielőtt odaélnék. Máskor éjszaka írok, sötétben, akárcsak most.

Róma, 1835. március 8. (Prévost doktornak)

Uram, fogadja őszinte hálámat az 1833 decemberében kapott jó tanácsokért. (Köszvényem van és vesehomokom, kövér vagyok, roppant ideges – és ötvenéves.) Kikericsbort írt fel akkor, s azt tanácsolta, tartózkodjam a savas ételektől ... szódbi-karbónát vagy kálium-karbonátot szedek. Vesekövek távoznak, alakjuk szabályos, gömbölyű, mintha lecsiszolták volna őket. (...) Mióta a kávéivást abba hagytam, egyszer sem éreztem olyan fájdalmat, hogy káromkodnom kellett volna. (...) Igen jól vagyok, s ezt önnek köszönhetem. Egyéb tennivalóm nincsen? Ha nem volna, őszintén kérem, doktor úr, ne fárassza magát válaszolással; inkább gyógyítson meg még egy beteget. (...) Őszinte hálával alázatos szolgálója H. Beyle.

Civita Vecchia, 1835. április 15. (Broglie hercegnek)

Ami nyári távolléteimet illeti: a vidék rettenetes aria cattivája (egészségtelen levegője) kényszerített rájuk. Saint-Aulaire gróf úr, aki jelenleg Párizsban tartózkodik, látta, hogy az aria cattiva következtében halálos kór lett úrrá rajtam. Minthogy egy hónappal később Rómában elterjedt a halálhírem (...) Saint-Aulaire gróf kegyeskedett személyesen rávenni, hogy töltsék egy hónapot Albanóban, jó levegőn.

Abban az esztendőben Vaux báró úr, aki szokása ellenére Civita Vecchiába jött, ugyancsak megkapta az aria cattiva rettenetes lázát. Madame de Vaux és szolgálói ugyancsak belázasodtak a Tolfa-hegységben.

Eddig minden évben megkaptam ezt a lázat s következményeképpen az idegi betegségeket; 1833-ban (...) egy teljes hónapig beteg voltam; Párizsban Chomel és Koreff doktor urak kezeltek.

Civita Vecchia, 1835. július 10. (Broglie hercegnek)

Ötvenkét éves vagyok, huszonnyolc éves szolgálattal rendelkezem. Amikor Őszentsége legutóbb Civita Vecchiában járt, nem tudtam házigazdai minőségben üdvözölni a La Mediterranée gőzhajón, melyen Őszentsége több mérföldes sétahajózást tett. Lázam volt akkor is; ebből a lázból egy hónapos szenvedés után csak nemrég gyógyultam fel. A Civita Vecchia-i levegőtől minden nyáron lázas beteg leszek. (...) Egészségi állapotom, mely a moszkvai visszavonuláskor romlott meg, arra készlet, hogy azt kérjem: szíveskedjék olyan városba áthelyezni, ahol a klíma meleg, s amely – amennyiben lehetséges – mentes az aria cattivától.

Strasbourg, 1838. július 2. (Domenico Fiorénak)

Ha üzenet várt volna Öntől, nyomban visszain-

dultam volna Párizsba; utazási kedvem ugyanis igencsak leapadt. Bernben gyötörni kezdett a köszvény; Baselben teljesen eluralkodott rajtam, egész nap szobámhoz láncolt. Meg akartam nézni azt, ami megmaradt a híres Haláltáncból, a székesegyházat, a csodálatos Holbeinekét; hallatlan erőfeszítéseket tettem másnap, míg Baseltől ide dőcögött velem a postakocsi, rettenetes napom volt. (...) Amikor végigmegyek az utcán botomra támaszkodva, s ahányszor csak bal lábam beleütözik egy-egy hegyes kőbe, nagyot káromkodom.

Civita Vecchia, 1841. április 5. (Domenico Fiorénak)

Most már a halállal is megverekedtem (célzás a március 15-i szélütésre: „Torkon ragadott a semmi”); csak az átmenet kellemetlen, s iszonyodásunk azokból a sületlenségekből ered, melyeket háromesztendőskorunkban vertek a fejünkbe. (...) Egy szóval: fél évig rettenetes migrén kínozott; azután négy roham következett: egyszercsak tökéletesen elfelejték franciául. Képtelen vagyok annyit mondani: Kérek egy pohár vizet! Kíváncsian figyelem magam; eltekintve a beszédkészségtől, az állat minden természetes készségével rendelkezem. A roham nyolc-tíz percig tart; aztán lassanként eszembe jutnak a szavak, s én holtfáradt vagyok.

Mínt hogy nem nagyon bízom az orvostudományban s még kevésbé az orvosokban, ezekben a nagyon is jelentéktelen emberekben, csak félesztendőskorom után mentem orvoshoz. Severin, a berlini homeopata sikeres kúrát folytatott Rómában: szavaiból megértettem, hogy idegi és nem vérkeringési szélütés ért. Írni akarok Prévostnak, a kitűnő genfi orvosnak, noha nem hiszek semmiben, csak abban a kivételes érdeklődésben, ahogyan Prévost a betegséggel foglalkozik.

Severin (gonosz, szellemes arc, sarlatán szavak) a vérkeringés serkentése érdekében sisakvirágfőzetet itatott velem, s tavaszra szulfidot rendelt. (...) Genfben utaznék, hogy két napot töltsék a kitűnő Prévost társaságában, aki a savas ételek megtiltásával megszabadított a vesekőtől és a köszvénytől.

Egy év óta négy ízben felejtettem el franciául; az ilyen rohamok hat-nyolc percig tartanak; a gondolatok épen maradnak bennem, de szavak nélkül. (...) Amikor az utolsó előtti roham ért, egy hajnalban, folytattam az öltözködést, hogy vadászatra menjek: végül is mindegy, hogy az ember ott ül mozdulatlanul, vagy másutt. Vale.

Róma, 1841. április 10. (Domenico Fiorénak)

Április elsején érkeztem Rómába, hogy a nagy tudású és goromba Dematteis doktorral kezeltessem magam. (...) A doktor nem akar harmadszor is eret vágni rajtam; tagadta, hogy nehezen forogna a nyelvem, holott ez a kínos jelenség tegnap is megismétlődött (...) Dematteis konok ember: nem ért egyet a homeopatákkal; azt mondja, igazi betegsé-

gem a köszvény, s az nem a lábamba, hanem a fejembe húzódott. Naponta négyszer, ötször, majdnem hogy megfulladok; a vacsora félig-meddig rendbe hoz és jól alszom. Százszor is lemondtam már az életről, lefekvéskor tökéletesen bizonyos voltam benne, hogy nem ébredek fel többé. (...) Tegnapelőtt a Francia Akadémia növendékeinek kiállításán (amely egyébként vacak) egy márvány Ámor előtt úgy éreztem, hogy nyomban megfulladok; szederjes volt az arcom. Vajon a homeopátia, megakadályozván a köszvény kifejlődését, szélhűdéssel fog megölni...?

Róma, 1841. április 19. (Domenico Fiorénak)

Tegnap mesterségesen gennyedést idéztek elő bal karomon; ma délelőtt eret vágtak rajtam. A legkellemetlenebb tünet, hogy nehezen forog a nyelvem, hebegek (...) remélem felgyógyulok. De azért el akarok búcsúzni Öntől, arra az esetre, ha ez a levelem volna az ultima (1).

Compiégne, 1842. február 25. (Cini grófnak)

Ezt a levelet akár egészséges ember is írhatta volna: januárban Le Havre-ben volt vadászaton, majd Párizsba ment, de még aznap továbbutazott Compiégne-be. Márciusban Londonba készül. A Compiégne körüli erdőkből hetente legalább ötször öt vagy hat mérföldet jár be környékbéli vadászokkal. Bár szeret vadászni, nem tudja igazán élvezni, mert – „nehogy gögösnök tartsanak” – kísérőivel társalognia kell.

Az életéből még hátralévő egy hónap rövid története: március elején már ismét szorgalmasan dolgozik, naponta körülbelül 15 órát. A rövid ideig tartó erőfeszítés végzetes. Március 22-én este Párizsban az utcán agyvérzés éri. Szállójába viszik. Másnap, hajnali két órakor, anélkül, hogy eszméletét visszanyerné, meghal. Március 24-én a montmartre-i temetőben helyezik végső nyugalomra.

Önéletrajzi adalékok

Az alábbi betegségeírás, amelynek időrendben az elsőnek kellene lennie, az 1799–1800 telén lezajlott megbetegedésről szól, és a második önéletrajzi műben jelenik meg (2), amelyet Stendhal 1835–36-ban írt Civita Vecchia-i magányában.

„Látom magamat, amint egyedül és elhagyottan, orvosságot szedek egy szerény hónapos szobában az Invalidus park szélén. (...) Sajnos egy nagy sarlatán kezébe kerültem, akinek sarlatánsága mellett csak a tudatlansága volt nagyobb. Nekem fekete főzeteket rendelt, amiket magányosan és árván szűrösölgettem szobámban. (...) nem utolsósorban az említett jeles orvos kúrája végül is ágynak döntött, s úgy tűnik, elég súlyos betegséggel. (...) Nagyon betegnek kellett lennem, mert Daru úr Portal doktort hozta el hozzám, s e híres orvos arca meg-

rémített. Lemondást fejezett ki ez az arc, lemondást egy hulla láttán. Ápolónőt adtak mellém, ami nagy újdonság volt számomra.

Azóta megtudtam, hogy mellvízenyő fenyegetett. Gondolom, félre is beszéltem álmomban, és jó három hétig, vagy egy hónapig nyomtam az ágyat.

Betegségem, amely miatt Portal doktor elméltóztatott fáradni (...) természetesen súlyos volt, mert a hajam az utolsó szálíg kihullott. Természetesen nem nyugodtam, míg nem vettem magamnak egy parókat.”

Ugyanebben a kötetben bizarr tünetek jelentkezéséről is beszámol:

„Ha olyan gondolatom támad a nyílt utcán, mely erősen megragadja a figyelmemet, elvágódok. Példa: egyetlen esésemet öt vagy hat év alatt ez a kérdés okozta 1826 táján: vajon rá van-e utalva Belleyme úr, hogy képviselővé választassa magát, szükséges-e ez a karrierjéhez? (...) Ha a gondolatok a nyílt utcán törnek rám, mindig az a veszély fenyeget, hogy nekimegyek egy járókelőnek, elesem, vagy a kocsik alá kerülök. Egyszer Párizsban, az Amboise utca tájékán (egy eset a száz közül) megláttam dr. Edwardst, de nem ismertem meg. Azaz-hogy két mozzanat volt; egyrészt ugyan azt gondoltam: nicsak, dr. Edwards; másrészt viszont annyira el voltam mélyedve gondolataimban, hogy nem tettem hozzá: köszönni kell és beszélni vele.”

Végül néhány önmegfigyelés az *Egotista emlékezéseiből* (1832):

„Az idő tájt olaszosan érzékenyek voltak az idegeim. Zárt szoba, ahol tízen ülnek, elég volt ahhoz, hogy szörnyű rosszullét fogjon el, és már-már elvágódjam. (...)”

Amikor beteg voltam, orvosaim mindig gyönyörűséggel foglalkoztak velem. Rendkívüli ingerlékenységem miatt szörnyetegnek tekintettek. (...) A legcsekélyebb szag (kivéve a rosszakat) elernyeszti bal karomat és bal lábamat; arra ingerel, hogy elvágódjam bal felé.”

Henri Beyle-nek fiatal korában gyakran voltak lázas betegségei. Az első ezek közül a hajkihullás alapján hastífusznak diagnosztizálható, ami akkoriban nem számított ritkaságnak. 1801-ben Saluzóban, mint katona, hosszas, lázas betegség: 14 érvágás, utána betegszabadság. 1805. január: naplójában mindennapos lázakat említ. 1809-ben Bécsben betegen fekszik, nem vehet részt a wagrami ütközetben. Később valószínűleg erre utal, amikor „iszonyú kórt” említ. 1813 nyarán Sziléziában „súlyos idegláz”, utána olyan „rossz bőrben” van, hogy hazaküldik pihenni (ehelyett Milánóba megy szerelméhez, akit 1801 óta sikertelenül ostromol). Itt még ősszel újból belázasodik, „szembeszálltam a halállal” – írja kellő pátosszal. Ezek a megbetegedések tehát gyakoriak és súlyosabbnak tűnnek banális

megfázásnál, légúti hurutnál; ennél többet nem lehet mondani.

Köszvényről először 1819. december 21-i levelében esik szó, csupán metaforikusan; alig két hónap múlva már rohamról ír. Ezután 1835-ig hallgat róla, ekkor a Prévost doktornak írott levélből kiderül, hogy veseköve is van. (Érdekes, hogy a kövérséget is mintegy a bajai közé sorolja, ezzel jó évszázaddal megelőzve korát.) A Szmolenszkból keltezett levélben említett nagy fájdalom, amely lovaglás hatására, úgy tűnik, megszűnt, kőroham lehetett. Megtudjuk, hogy Prévost korábban kikericsbort rendel köszvényére. Ez egy Colchicum-kivonat, valószínűleg azonos azzal, amit több évszázadnyi elfeledettség után Franciaországban újból felfedeztek a XVIII. század vége felé. A „savas ételek” természetesen húgysavra vonatkozik, amelynek a köszvényvel való kapcsolata már ismert volt, de még nem tudták, hogy mely élelmiszerekben fordul elő.

Az író 1838 nyarán, utazás közben ismét köszvényes rohamoktól szenved. Ez azonban nem tudja eltéríteni tervezett programjától, jelöl annak az intellektuális kíváncsiságnak, ami egész életében hevítette.

1841 márciusában, 58 éves korában szélütés érte. Április 5-én kelt levelében sorozatos afáziás epizódokról számol be, szokása szerint dramatizálva – „elfelejték franciául”; viszont a lényegre tapintva írja le, hogy motoros afáziáról van szó: „a gondolatok épen maradnak bennem, de szavak nélkül”. Homeopata orvosa sisakvirágot, azaz akonitint rendel. Ez erős idegméreg, a XIX. században azonban széles körben alkalmazták fájdalomcsillapításra és sok egyébre. Mindenesetre egy újabb cerebrovascularis epizód nem akadályozza meg, hogy vadászni menjen.

Henri Beyle Rómába utazik, hogy a neves Dematteis doktorral kezeltesse magát. Neki az a véleménye, hogy a köszvénynek a fejbe húzódása okozza a bajokat. Mai ismereteink piederstáljáról ne tartsuk ezt a véleményt nagyon ostobának. Nyilván gyakran észleltek az akkori orvosok köszvényeseknél agyi tüneteket, joggal tarthatták tehát a köszvény szövődményének.

Ekkor már fulladásos – asthma carialis – rohamok is jelentkeznek. Mindkét tünet hátterében hipertóniás krízisek állnak. Valószínűleg sok éve volt hipertóniás, de a fogalom ekkor még ismeretlen. Halálfélelmek gyöttrik, ezt be is vallja. Négyszer is megírja végrendeletét – miközben házassági terveket sző.

Az afáziás és szívrohamoknál kevésbé világos a háttere azoknak a tüneteknek, amelyeket időhöz nem kötve közöl (2): „elvágódások”, röpke tudatzavarok stb. Absence-okra lehetne gondolni, de egyéb támpont nincs az epilepszia verifikálásához.

1841. április 19-i levelében közli, hogy mesterséges gennyedést idéztek nála elő. Ez az igen régi

gyógymód azon a hiedelmen alapult, hogy a gennyel együtt a kórokozó anyag, a „materia peccans” is távozik a szervezetből. A beletörődés és a remény között hányódik. Ekkoriban Rómában lakik, egy Frezza nevű műkereskedőnél bérel szobát. Barbara, a kövér szolgálólány viseli gondját. Többször is meglopja, de a szegény magára hagyott beteg elővigyázatosságból nem panaszolja be. „Mindenesetre jobb, mint ha egy vidéki fogadóban patkolnék el.”

Ezután a nehéz 1841-es tavasz után Franciaországba utazik, és csodálatosan összeszedi magát, amint erről az 1842. február 25-i levél tanúskodik. Azonban, mint láttuk, életerejének ez az utolsó fellángolása nem tartott soká. Egy hónap múlva Stendhal-Beyle halott volt.

Végül próbáljunk választ kapni az aria cattiva rejtélyére. A nyári lázbetegségek Itáliában, úgy tűnik, mindig megvoltak. *Fernand Braudel* a XVI. századi Mediterráneumról szóló művében (3) érinti a kérdést: „A hőség azonban elszabadítja a járványos betegségeket is, amelyeket azután csak a tél csillapít le. (...) A legnagyobb veszély mindig a városokat fenyegeti. Rómát minden nyáron halálos lázak sújtják. A bíborosok sietve kiköltöznek vidéki házaikba, szölleikbe, amelyek nem kizárólag a hivalkodó fényűzés jelei...” *Rainer Maria Rilke* egy levelében, 1903-ban kihalt, forró és lázbeteg városnak nevezi a szeptemberi Rómát. Braudel máshol megemlíti, hogy Livornónak az állandó miazmás láz miatt már alig van lakosa.

Az aria cattiva olasz megfelelője a görög miazma fogalomnak, amely szerint a „megromlott levegő” okozza a járványokat. E fogalomkörbe tartozott minden bizonnyal a malária, amely a Róma közelében fekvő Pontini mocsarakban tenyésző *Anopheles* szúnyogok révén fertőzte a lakosságot. 1827-ben, római tartózkodásakor Stendhal maga is kiköltözött a városból, és csak napközben járt be tanulmányozni a műemlékeket, mert a szúnyogok napkelte előtt és napnyugta után veszélyesek – írja.

A Civita Vecchia-i lázbetegség azonban nem malária volt. Ezt bizony kijelenthetjük, mert a „váltólázat” mindenütt jól ismerték jellegzetes tünetei alap-

ján, ahol csak előfordult. Olyan betegség jön szóba, amely a nyári hónapokban szedi – többnyire nem halálos – áldozatait. (Egyik levelében Beyle megemlíti egy „náthalázat”, amely több halálesetet okozott. Ez influenza lehetett.) Számításba jön a brucellózis, hiszen régebben mediterrán, illetve máltai láznak nevezték endémiás volta miatt.

Dolgunkat nehezíti, hogy Beyle a lázon kívül más tünetet meg sem említ, csupán a „rettenetes” jelzőt teszi hozzá következetesen gyermekded átlátszóssággal, hogy az áhított áthelyezést megkapja. Úgy gondoljuk azonban, hogy a brucellózis sokféle, és nemritkán súlyos tünetei közül egyet-kettőt mégiscsak megemlített volna. Amellett ez elsősorban állatokkal közvetlen kontaktusban levők betegsége. Nagyjából hasonló a helyzet a másik szoba jöhető betegséggel, a tularaemiával. A fertőzöttek többnyire szintén házi- vagy vadállatokkal vannak kapcsolatban. A tüneteket illetően itt fokozottan érvényes, amit fentebb mondtunk, akár a bubós, akár a szeptikémiás alak fordult volna elő. Valószínű, hogy a Braudel által említett lázak, és az aria cattiva fogalomkörében ezek is bennfoglaltatnak, de épp oly valószínűtlen, hogy Henri Beyle ezek egyikében szenvedett volna.

Van azonban egy betegség, amelynek fő tünete valóban a láz, ezenkívül csupán myalgia, olykor enyhe lefolyású pneumonia színezi. Ez a *Coxiella Burnetii* nevű Rickettsia okozta Q-láz birkák, kecskék, szarvasmarhák enyhe betegsége. A fertőző ágens tejjel vagy más, gyakrabban inhalációs úton, aerosol formájában fertőzi az embereket. A betegség 2-3 hét alatt lezajlik. A Q-láz az elmúlt évtizedekben is többször okozott megbetegedéseket Olaszországban: járvány formájában a II. világháború után, endémiaként 1960 és 1980 között, azóta sporadikus formában (4). A kórokozó fertőzőképességét meggyőzően prezentálja egy újabb publikáció: 1993 nyarán szubalpin legelőkre hajtott juhnyájak, Vicenza külső kerületeit érintve, a térségben 58, szerológiai-igazolást megbeszélést okoztak (5). Mindez alaposan alátámasztja a feltevést, hogy Stendhal nyaranta visszatérő lázas betegsége Q-láz volt.

IRODALOM

1. *Stendhal*. Bizalmas írások. Naplórészletek. Levelek. Válogatta és fordította Réz Pál. Budapest: Magyar Helikon; 1970.
2. *Stendhal* Henry Brulard élete. Egotista emlékezések. Fordította: Somogyi PL, Szekeres Gy. Budapest: Magyar Helikon; 1969.
3. *Braudel* FA. A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. Fordította: R. Szilágyi É. Budapest: Akadémiai Kiadó; Osiris Kiadó; 1996.
4. *Tringali G, Mansueto S*. Epidemiology of Q fever in Italy etc. *Zentralbl Bakteriol Mikrobiol Hyg (A)* 1987;267(1):20-5.
5. *Manfredi Selvaggi T, Rezza G, Scagnelli M, et al*. Investigation of a Q-fever outbreak in Northern Italy. *Europ J Epidemiol* 1996;12:403-8.